

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

№7

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2025
IYUL

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
290 sahifa, iyul, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Yashil ish o'rinlari va ekologik ta'lim: o'zbekiston yoshlari uchun yangi imkoniyatlar	12
Rashidov Saidislom, Zaripova Mardona	
Soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash holatlarining informatsion assimetriyaga ta'siri	16
Babanazarova Nilufar Xolmatovna	
Iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda budget mablag'laridan foydalanish mexanizmining o'rni va ahamiyati	23
Rustamova Gulmira Aliqulovna	
Dasturiy mahsulotlar logistikasi	30
Uzaqov Ortik Shaymardanovich	
Banklarda moliyaviy barqarorligini ta'minlashda moliyaviy natijalar ahamiyati	35
Djalilov G'ayrat Qaxramanovich	
Oliy ta'lim muassasalarini "yashil universitet" tizimiga transformatsiya qilish istiqbollari (buxoro davlat texnika universiteti va malayziyaning oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik misolida)	39
Rahmatov Shuxrat Axatovich	
Davlat qarzi siyosati samaradorligini oshirish orqali makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash	43
Sayfutdinov Xasanboy Dilshodovich	
Оптимизация бизнес-процессов и модернизация занятости в условиях цифровизации	47
Явкачев Шохзод Зайниддин углы	
Strategik rivojlanish sharoitida investitsion jozibadorlikning o'rni	54
Otaboyev Axmed Maxsudbek o'g'li	
Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirishni rag'batlashtirish	61
Annaklichev Saxi Saparmuxamedovich	
Альтернативный подход к распределению финансовых ресурсов для эффективного финансирования высшего образования	65
Гулшат Карлибаева	
Banklarda moliyaviy barqarorligini ta'minlashda moliyaviy natijalar ahamiyati	70
Djalilov G'ayrat Qaxramanovich	
O'zbekistonda jahon sivilizatsiyasiga ta'sir o'tkaza oladigan zamonaviy qarashlarga ega memolarning yetishmasligi	74
Nabiyev Hamidjon Mirzo o'g'li	
General Concept and Principles of Quality Management System	78
Atamirzayev Nodirbek Bekmirzayevich	
Transformatsiya jarayonida tijorat banklarining kreditlash faoliyatini rivojlantirish	84
Absamatov Anvar Ergashovich	
Интегральный показатель отбора экспертов для принятия коллегиальных диагностических решений	94
Uraqov Shokir Ulashovich	
Korxona faoliyatini tahlil qilishda boshqaruv hisobining roli	100
Abdurasulov Xumoyun Jalil o'g'li, Axmedov Xasan Ruzibayevich	
Raqamli iqtisodiyot va buxgalteriya hisobini tashkil etish	107
Abdullayev Abdurauf	
Moliyaviy hisobotni transformatsiya qilish	112
Sheraliyev Xayrulla Karimovich	
O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiyaning makroiqtisodiy indikatorlarga ta'siri	116
Samarqand davlat uiversiteti, Kuldoshev Lazizjon Sharifovich	

Raqamli iqtisodiyotning turizm sohasidagi bandlik shakllariga ta'siri.....	120
Rasulova Muxabbat Teshabayevna, Normurodov Sarvar Norboy o'g'li	
Xalqaro moliya-kredit institutlari bilan hamkorlikning xorij tajribasi.....	126
Qosimov Bobur Sobirovich	
Jahonda moliyaviy munosabatlar rivojlanishida korporativ tuzilmalar faoliyatining o'rni	131
Kurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich	
Iqtisodiyotning real sektor subyektlarining faoliyatini moliya-kredit mexanizmlari orqali rag'batlantirishning xalqaro tajribasi	136
Mahmudov Nurali Komilovich	
O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiyaning makroiqtisodiy indikatorlarga ta'siri	140
Sanakulova Iroda, Kuldoshev Lazizjon Sharifovich	
Sho'r suvni chuchuklashtirish uchun absorber sifatida foydalanilgan quyosh elementlari tuzilmasining tajriba sinov tahlillar	144
Tursunov Muxamad Nishanovich, Sabirov Xabibullo, Axtamov Tohir Zuxriddinovich, Abriyev Shaxzod Akbar o'g'li, Bobomuratov Sardor Abdurasul o'g'li	
Развитие банков в системе цифровых финансовых услуг в Республике Узбекистан.....	151
Даденова Гульхан Кенесбаевна	
Внедрение экологических стандартов в транспортной системе: проблемы и перспективы	156
Абдурахманова М.Т.	
Elektron o'quv kontenti orqali mustaqil ta'lim va tadqiqot faoliyatini rivojlantirish	162
Ahunova Tamannoxon Zokir qizi	
Raqamli transformatsiya sharoitida davlat va xususiy sektorda korporativ boshqaruv strategiyasini yangilash: O'zbekiston modeli	167
Tojaliyev Sherdorbek Elmurod o'g'li, Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	
Jismoniy shaxslar uchun aksiyalar bozoriga kirish strategiyalari va investitsiya imkoniyatlari: O'zbekiston va xalqaro tajriba tahlili	171
O'raqov Bekzodbek Abdurayxon o'g'li	
Energetika tarmog'ida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (mhxs) joriy etishning nazariy asoslari	176
Uralov Temur Boxodir O'g'li	
Nodavlat notijorat tashkilotlarini mablag'larini shakllanishi va nazorat qilinishi	181
Xolbekov Ulug'bek Toshpulat o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalarining xalqaro reyting ko'rsatkichlarini oshirishning strategik boshqaruv mexanizmlari	185
Mamajonova Muxlisaxon Muzaffar qizi	
Economic Efficiency of Digital Twin and Bim Technologies in Construction Enterprises.....	189
Nigmatjonova Nozima Ulmasjonovna	
Uzumchilikka ixtisoslashgan xo'jaliklarning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	197
Tursunov To'liqin Jo'raqulovich	
Совершенствование проверки налогового аудита в Узбекистане	202
Юсупов Мансур Расулович	
Navoiy viloyatida mehnat resurslaridan foydalanishni ekonometrik modellashirish usullari	207
Hamroyev Anvar Ashurovich	
Texnika fanining bugungi kunda o'rni va ahamiyati	214
Ulasheva Shaxlo Tagayevna, Xujamurotova Mashxura G'ayrat qizi	
Globalashuv sharoitida mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash masalalari.....	219
Nurmurodov Olmos Eshmuradovich	
Banklarda xalqaro hisob-kitoblar hisobini takomillashtirish	226
Uzaqova Gulmira Yuldashovna	

Korxona mehnat unumdorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning o'zaro bog'liqligi. (artel korxonasi misolida)	230
Abdug'aniyev Ilyosbek Shavkatbek o'g'li	
Gaz sanoatiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning moliyaviy jihatlarini	238
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li	
Namangan viloyatida investitsiya faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Inamov Farxodjon Ikrom o'g'li	
Математическое моделирование кинематики движения шаров различного размера в барабанных мельницах	246
Акмал Жуманазаров	
Влияние «зеленых» инвестиций на устойчивое экономическое развитие: теоретические и прикладные аспекты	253
Исомов Б. С.	
Bozor xizmatlari ko'rsatish sohasini innovatsion rivojlantirishning konseptual asoslarining shakllanish xususiyatlari	260
Alimdjanova Oydin Nodirovna	
Korxonalar faoliyatida yashil marketing strategiyalarini qo'llash imkoniyatlari.....	266
Rahmatov Dilshod Shermat o'g'li	
Sanoatda raqamli egizak texnologiyalarining o'rni	271
Ibragimov Sanjarbek Salijanovich	
Qishloq xo'jaligida yer resurslaridan foydalanishda xorijiy tajribalar va ularning ahamiyati	278
Shixiyev Raxim Muhammedovich	
Mamlakatda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashishning amaliy jihatlarini.....	285
Raxmonov Lochin To'xtamishovich	

MAMLAKATDA YASHIRIN IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISHNING AMALIY JIHATLARI

Raxmonov Lochin To'xtamishovich

PhD, Osiyo texnologiyalar universiteti rektori

ORCID:0000-0003-3436-5924

E-mail: lochinbek.r@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada yashirin iqtisodiyotning fiskal barqarorlik va o'sishga ta'siri, sabab omillari hamda unga qarshi kurash strategiyalari tahlil qilinib, raqamlashtirish, soliq boshqaruvida shaffoflik va xalqaro hamkorlik orqali uni qisqartirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: yashirin iqtisodiyot, norasmiy sektor, soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, axborot izlari, xalqaro hamkorlik, fiskal barqarorlik, iqtisodiy o'sish.

Abstract: The article analyzes the impact of the shadow economy on fiscal stability and growth, its causes, and strategies for combating it, and highlights the possibilities for reducing it through digitalization, transparency in tax administration, and international cooperation.

Keywords: shadow economy, informal sector, tax administration, digitalization, information traces, international cooperation, fiscal stability, economic growth.

Аннотация: В статье анализируется влияние теневой экономики на фискальную стабильность и рост, причины его возникновения и стратегии борьбы с ним, а также освещаются возможности его сокращения посредством цифровизации, прозрачности налогового администрирования и международного сотрудничества.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальный сектор, налоговое администрирование, цифровизация, информационные следы, международное сотрудничество, фискальная стабильность, экономический рост.

KIRISH

Yashirin iqtisodiyot oshkora payqab bo'lmaydigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash, iste'mol jarayonlari - iqtisodiy munosabatlar bo'lib, uning negizida ayrim kishilar yoki kishilar guruhi manfaatlarini yotadi. Yashirin iqtisodiyot dunyoning deyarli hamma mamlakatlarida mavjud. Xufiyona iqtisodiyot - ishtirokchilar tomonidan oshkora olib borilmaydigan, davlat va jamiyat tomonidan nazorat qilinmaydigan, soliqlar to'lanmaydigan, rasmiy davlat statistikasida qayd etilmaydigan iqtisodiy jarayonlar, iqtisodiy faoliyat turlaridir.

Aylanma xufiyona bo'lganidan uning aniq hisob-kitobi bo'lmaydi. Buning o'rni- ga uni taxminan baholash usuli qo'llaniladi. Ayrim hisob-kitoblarga ko'ra, o'tgan asr oxirlarida yer yuzidagi yashirin iqtisodiy aylanma 8 trln. dollarga yoki jahon yalpi mahsulotining 27,5% ga teng bo'lgan. Biroq yashirin iqtisodiyot miqyosi turli mamlakatlarda farqlanadi. Yashirin iqtisodiyot eng rivojlangan maml katlarga Lotin Amerikasi va Afrika mamlakatlari kiradi. 1999-yil Misr va Nigeri- yada yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 70% ga teng bo'ldi. Yashirin iqtisodiyot hissasi eng kam bo'lgan mamlakat Osiyoda Yaponiya (1-2%), G'ar- biy Yevropada Shveysariya hisoblanadi. MDH mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot darajasi o'rtacha. Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, masalan, AQSH va Italiyada yashirin iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi tegishli 6,4 va 11,4% ni tashkil etdi (1997). 21-asrga kelib iqtisodiyotning globallashuvi oqibatida yashirin iqtisodiyot

milliy doiradan chiqib, xalqaro darajaga ko'tarildi. Yashirin iqtisodiyot globallasuvi bu bir mamlakatdagi yashirin iqtisodiyot boshqa mamlakatga ko'chirilishida, nojo'ya biznes ishlari bilan shug'ullanuvchi xalqaro firmalarning paydo bo'lishida ko'rinadi. Bunga misol qilib xalqaro narkobiznesni, yashirin qurol savdosini, ishchi kuchining yashirin migratsiyasini uyushtirishni, offshor zonalar orqali g'ayriqonuniy yo'llar bilan topilgan pulni "halolab" olish kabilarni ko'rsatish mumkin. Bular xalqaro hamjamiyatga katta xatar tugdiradi. Pulni chet mamlakatga yashirin chiqarib "halolab" olishga qarshi kurash maqsadlarida xalqaro hamjamiyat maxsus tashkilot - Xalqaro moliyaviy harakatlar guruhini tashkil etgan.[1]

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mahalliy tadqiqotchi M.Choriev [2] maqolasida ta'kidlanishicha, soliq yukining yuqoriligi norasmiy sektorga o'tishga undaydi. Shu bois, soliq stavkalarini pasaytirish (masalan, QQS 15% dan 12% gacha tushirilishi) va to'lov jarayonlarining qulayligini oshiruvchi raqamli hisob-kitob tizimlarini keng joriy etish orqali yashirin iqtisodiyot sezilarli darajada qisqargan.

D.Pomeranz[3] tadqiqotida Chili QQS tizimida uchinchi tomon tekshiruvchi zanjiri va ogohlantiruvchi xatlarning ta'sirini tasodifiy tajriba hamda ma'muriy ma'lumotlarda baholaydi. Natijalar: soliq organidan yuborilgan xatlar QQS tushumlarini oshiradi; ta'sir ayniqsa yetkazib beruvchi-mijoz bo'g'inida hisobotlar o'zaro moslashtiriladigan firmalarda kuchliroq. "Qog'oz izi" sust bo'lgan joyda esa firmalar boshqa rubrikalarda yashirishga urinadi. Amaliy dars: e-hisob-faktura va real-vaqt kross-tekshiruvni riskga asoslangan kompaniyalar bilan uyg'unlashtirish zarur.

J.Naritomi[4] o'z ilmiy izlanishida San-Paulu "Nota Fiscal Paulista" dasturida iste'molchini kvitansiya talab qilishga rag'batlantirish (lotereya/mukofot) rasmiy savdo hajmini sezilarli oshirishini ko'rsatadi. Mikroma'lumotlar savdo va soliq bazasining kengayishini, ayniqsa kichik chakana segmentlarda, hujjatlashtiradi; rag'batlar sustlashsa ta'sir pasayadi. Dastur uchinchi tomon ma'lumotini ko'paytirib, iste'molchining "mayda auditor" sifatidagi rolini faollashtiradi. Amaliy jihat: e-kvitansiya, cashback va lotereyani antifraud tekshiruvlari bilan bir paketda joriy etish samaraliroq.

P.Carrillo va hamkasblari[5] maqolasida Ekvadorda audit xatlari tajribasi firmalarning hisobotini oshirsa-da, ularning ba'zilar nazorat qattiqlashgan satrlarni boshqa rubrikalar bilan "o'rnini bosish" orqali yashirishini ko'rsatadi. Uchinchi tomon bilan bog'langan operatsiyalarda compliance kuchli, o'z-o'zini deklaratsiya qilinadigan pozitsiyalarda esa manipulyatsiya yuqoriroq. Bu enforcement chegaralarini ochib beradi: keng qamrovli uchinchi-tomon moslashtiruvlari, xarajatlar tuzilmasi monitoringi va sektoral riskga mos audit talab etiladi.

H.Kleven va hammualliflar[6] tadqiqotida Daniyada 40 mingdan ortiq soliq to'lovchilar bilan o'tkazilgan randomizatsiyalangan audit tajribasi uchta xulosani beradi: (i) uchinchi tomon hisobotiga tayanadigan daromadlarda yashirish deyarli nol; (ii) o'z-o'zini deklaratsiya qilinadigan daromadlarda yashirish sezilarli; (iii) avvalgi audit va audit tahdidi xatlari o'z-o'zini deklaratsiya ko'rsatkichlarini oshiradi, biroq uchinchi-tomon daromadlariga ta'sir qilmaydi. Amaliy jihat: uchinchi-tomon izini kengaytirish va maqsadli tahdid xatlari orqali compliance'ni tejamkor kuchaytirish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullaridan keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kuzatilmaydigan iqtisodiyot – doimiy statistika kuzatuvlarida to'liq yoki qisman qamrab olinmagan, shuningdek, statistika ko'rsatkichlarida aks ettirishda bilvosita usullar orqali baholanadigan iqtisodiy faoliyat turlari.

Norasmiy iqtisodiyot – uy xo'jaliklari yoki jismoniy shaxslar tomonidan belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tmagan holda amalga oshiriladigan ishlab chiqarish (xizmat ko'rsatish) bilan bog'liq iqtisodiy faoliyat.

Yashirin iqtisodiyot – qonun bilan man etilmagan, ammo soliqqa tortilmaslik va qonun hujjatlari talablariga rioya qilmaslik maqsadida davlat organlaridan ataylab berkitilgan iqtisodiy faoliyat.

Milliy statistika qo'mitasiga ko'ra, 2024-yil yakunlariga ko'ra, O'zbekistonda kuzatilmaydigan (norasmiy va yashirin) iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 505,6 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 34,8 % ni tashkil etdi. Shundan norasmiy iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati hajmi 383,6 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 26,4 % ni tashkil etdi. Yashirin iqtisodiyotning yalpi qo'shilgan qiymati

hajmi esa 122,0 trln so'mni va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 8,4 % ni tashkil etdi. Kuzatilmaydigan iqtisodiyotning eng katta ulushi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaliklariga to'g'ri keladi (63,6%).[7]

Soya iqtisodiyotning ildiz sabablari ko'p qatlamli: haddan tashqari naqd pul aylanishi, shartnomalarni majburiy ijro etishdagi zaifliklar, yuqori tranzaksiya xarajatlari, soliq ma'murchiligining murakkabligi, davlat xaridlari va litsenziyalashdagi asimetriyalar, korrupsiya xatarlarining mavjudligi va ijtimoiy sug'urtaga kirish imkonlarining torligi shular jumlasidan. Xalqaro moliya institutlari O'zbekistonda davom etayotgan bozor islohotlari kontekstida norasmiy ishchilarni formallashtirishga o'tish mexanizmlarini kuchaytirish, bandlik sifati va ijtimoiy himoya bilan bog'langan rag'batlarni kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda fiskal islohotlar yashirin iqtisodiyotni "ochiq qilish"ga xizmat qiluvchi mexanizmlarni sezilarli darajada kengaytirdi. Muhim choralaridan biri sifatida 2023-yil 1-yanvardan qo'shilgan qiymat solig'i stavkasining 15 foizdan 12 foizga tushirilishi bo'ldi. Bu qaror, bir tomondan, narxlar zanjirida rasmiylashtirishga rag'batni kuchaytirgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, fiskal betaraflikni saqlagan holda soliq bazasini kengaytirish imkonini yaratdi. Qo'shilgan qiymat solig'ini qaytarish tartibi soddalashtirildi va tezlashtirildi; aylanmadan olinadigan soliq, soddalashtirilgan tartiblar hamda ayrim yo'nalishlarda past stavkali rejimlar kichik tadbirkorlik subyektlari uchun rasmiy sektorda faoliyat yuritish xarajatlarini kamaytirdi. 2024—2025-yillarda soliq tekshiruvlari bo'yicha da'vo muddati va hujjatlarni saqlash majburiyatining qisqartirilishi, ma'muriy yukning kamaytirilishi esa hamkorlikka asoslangan "ko'proq xizmat — kamroq jazolash" modeliga o'tishda muhim ishora bo'ldi.

Yashirin aylanmani qisqartirishdagi asosiy yo'nalish — raqamli soliq nazorati va real vaqt rejimidagi tranzaksiyalarni izchil kuzatishdir. 2025-yil may oyidan boshlab tadbirkorlarning onlayn-nazorat kassa mashinalari hamda virtual kassalardan foydalanishi, xaridorga QR-kodli soliq cheki taqdim etishi majburiyiligi yana bir bor ta'kidlandi. Bu talab "hisob-kitobni yashirish" imkoniyatlarini keskin cheklaydi hamda iste'molchini ham nazorat jarayonida ishtirok etuvchi subyektga aylantiradi (chekni tekshirish, qaytariladigan to'lov olish). Bundan tashqari, qo'shilgan qiymat solig'i tushumlari zanjiri bo'ylab integratsiyalashgan elektron chek va fiskal ma'lumotlar soliq organlariga xavfga asoslangan avtomatik tahlil imkonini beradi.

Iste'molchi uchun kuchli rag'bat sifatida "Soliq" mobil ilovasi orqali chekni ro'yxatdan o'tkazganlarga 1 foiz miqdorida qaytariladigan to'lov (cashback) mexanizmi joriy qilindi. Bu qisqa muddat ichida millionlab cheklar rasmiy muomalaga kirishini ta'minladi. Masalan, 2022-yilning dastlabki ikki haftasida 401 mingdan ortiq QR-kodli chek ro'yxatga olinib, 5 milliard so'mdan ziyod mablag' qaytarildi; yil oxirida esa umumiy miqdor 773 milliard so'mga yetgani haqida statistik ma'lumotlar e'lon qilindi. 2023-yilda shaxsni aniqlash jarayonlari kuchaytirildi (yuzni tanish tizimi va kunlik cheklovlar), 2024-yilda esa suiiste'mollarning oldini olish maqsadida oylik maksimal qaytariladigan to'lov miqdoriga chegaralar belgilandi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining 2023-yilgi tahliliy hisobotida O'zbekiston tajribasi iste'molchining "чек talab qilish"ga rag'batlantirilishi orqali rasmiylashtirish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatgan ilg'or amaliyot sifatida qayd etildi. Bu mexanizmning afzalligi shundaki, u ma'muriy tekshiruvlarga tayanmasdan, bozor tamoyillari orqali "ruxsat etilgan foyda"ni rasmiy sektorga bog'laydi.

"Чек—cashback" mexanizmi faqat soliq kvitansiyasi bilan cheklanmaydi. U raqamli markirovka tizimi bilan bog'langanida "soxta mahsulot—noqonuniy aylanma—soliqdan qochish" zanjirini uzadi. O'zbekistonda 2019-yildan buyon Turon markazlashtirilgan tizimi bilan davlat-xususiy sheriklik asosida milliy raqamli markirovka ("Asl Belgisi") tizimi joriy etildi. Bugungi kunda tamaki, alkogolli ichimliklar (shu jumladan pivo), ayrim maishiy texnika vositalari, dori-darmonlar va tibbiyot buyumlari hamda ichimlik suvlari va alkogolsiz mahsulotlar majburiy markirovka qamroviga kiritilgan. Tizim DataMatrix kodlari orqali mahsulotning ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha bo'lgan barcha bosqichlarini kuzatadi. U soliq va bojxona ma'lumotlari, elektron schyot-faktura hamda onlayn-kassa tizimlari bilan integratsiyalashgani bois, "oqimni yashirish" (masalan, hisob-fakturasiz sotuv) deyarli imkonsiz bo'lib qolmoqda. "Asl Belgisi" va "Soliq" mobil ilovasi orqali fuqarolar mahsulot haqiqiyiligi tekshirishlari hamda shubhali holatlar haqida xabar berishlari mumkin. Operatorlar va vakolatli organlar hisobotlariga ko'ra, minglab tadbirkorlar tizimga ulangan, millionlab kodlar muomalaga chiqarilgan, tovar nomlari reestri kengaymoqda. 2025-yilda tibbiy buyumlar uchun markirovka majburiy ravishda joriy qilindi, ayrim yangi mahsulot guruhlari bo'yicha tajriba loyihalari e'lon qilindi. Bu yo'nalish yashirin aylanmani "logistika—ulgurji—chakana" bosqichlarida qisqartirish uchun eng samarali texnologik vositalardan biridir.

Soya iqtisodiyotining muhim yo'nalishlaridan biri — davlat aktivlari va yer huquqlariga oid bitimlarning norasmiy kelishuvlar orqali amalga oshirilishi edi. O'zbekistonda "Elektron auksion" savdo platformasi joriy etilib, davlat mulki obyektlari, yer uchastkalari, ayrim huquqlar, raqamlar va boshqa aktivlar bo'yicha savdolar onlayn, shaffof va raqobat asosida o'tkazilmoqda. 2021-yilda Prezident qarori bilan yagona tartib belgilandi: ishtirokchilarga elektron raqamli imzolar bepul berilishi, e'londan oldingi muddatlar, onlayn jarayonlar va huquqlar kafolatlari tartibga solindi. Keyinchalik ushbu platformaning huquqiy asoslari va amaliy usullari yanada takomillashtirildi. Jahon banki hujjatlarida shahar yerlarini ham onlayn auksionlar orqali xususiyashtirish ko'zda tutilgani qayd etiladi. Bu esa "yer bozori—qurilish—kommunal xizmatlar" zanjirida shaffoflikni oshirib, yashirin bitimlar imkoniyatini keskin toraytiradi. Bugungi kunda platformada real vaqt rejimidagi lotlar, hududlar bo'yicha

savdolar, mobil ilova va foydalanuvchilar uchun qulay interfeyslar faoliyat yuritmoqda — bu esa barcha ishtirokchilar uchun teng sharoit va kuzatiluvchanlikni kafolatlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillardan koʻrinib turibdiki, yashirin iqtisodiyotni qisqartirish imkonsiz emas. Buning uchun puxta oʻylangan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan puxta strategiya kerak. Bunday strategiyaga erishishda albatta birinchi nav- batda aholining iqtisodiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Agar aholiga xufiyona iqtisodiyotning salbiy asoratlari muntazam ravishda tushuntirib borilsa, bu orqali xufiyona iqtisodiyot maʼlum darajada bartaraf etishga erishilishi mumkin.

Axborot texnologiyalardan keng foydalangan holda tashkilotlar tomonidan manfaatlar toʻqnashuvi va korrupsiya holatlarini oldini olish maqsadida maʼlumotlar bazasini shakllantirish muhimdir. Tashkilotlar oʻrtasida maʼlumotlar almashinuvida toʻlaqonli axborot almashishiga erishish orqali yashirin iqtisodiyotni tartibga solish va davlat budjetiga soliqlarning belgilangan muddatlarda tushishiga hamda soliq solishning adolatlilik prinsipi taʼminlanilishiga erishish mumkin. Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, yashirin iqtisodiyotni kamaytirish uchun soliq tizimini soddalashtirish, naqd pulsiz hisob-kitoblarni joriy qilish va monitoring tizimlarini kuchaytirish eng samarali usullardan biridir. Ushbu muammolarga kompleks yondashuv orqali yashirin iqtisodiyot ulushini sezilarli darajada kamaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/yashirin-iqtisodiyotning-jamiyatga-tasiri>.
2. Choriev, M. (2025). Yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda soliq yukini pasaytirish va raqamlashtirishning ahamiyati. Green Economics Development. <https://green-eco.uz/index.php/GED/article/download/4863/3179>
3. Pomeranz, D. (2015). No Taxation Without Information: Deterrence and Self-Enforcement in the Value Added Tax. American Economic Review, 105(8), 2539–2569. <https://doi.org/10.1257/aer.20130393> [aeaweb.org](https://www.aeaweb.org)
4. Naritomi, J. (2019). Consumers as Tax Auditors. American Economic Review, 109(9), 3031–3072. <https://doi.org/10.1257/aer.20160658> [aeaweb.org](https://www.aeaweb.org)
5. Carrillo, P., Pomeranz, D., & Singhal, M. (2017). Dodging the Taxman: Firm Misreporting and Limits to Tax Enforcement. American Economic Journal: Applied Economics, 9(2), 144–164. <https://doi.org/10.1257/app.20140495> [aeaweb.org](https://www.aeaweb.org)
6. Kleven, H. J., Knudsen, M. B., Kreiner, C. T., Pedersen, S., & Saez, E. (2011). Unwilling or Unable to Cheat? Evidence from a Tax Audit Experiment in Denmark. Econometrica, 79(3), 651–692. <https://doi.org/10.3982/ECTA9113> [Online Library](https://www.jstor.org/stable/2304613)
7. Sangirova, G. A., et al. (2021). The geographical distribution of the shadow economy and its decline in Uzbekistan. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/350178323>
8. Erkabaevich, R. L. (2025). Foyda soligʻida moliyaviy instrumentlardan foydalanish orqali yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish. EconfSeries. <https://econfséries.com/index.php/2/article/view/322>
9. Solidjonov, D. M., et al. (2021). Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida naqdsiz toʻlovlarni kengaytirish orqali yashirin iqtisodiyotni oldini olish. ResearchGate.
10. <https://oz.sputniknews.uz/20250203/ozbekiston-norasmiiy-yashirin-iqtisodiyot-infografika-47810722.html>

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100